

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Kış / Winter Sayı/Issue: 46
Sayfa / Page: 195-210

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 28.08.2019
Kabul/Accepted: 26.11.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

HAC
SEYAHATNAMELERİNDE
ŞİİR: İBNU'T-TAYYİB
EŞ-ŞARKÎ'NİN
ER-RİHLETU'L-HİCÂZİYYE
ADLI ESERİ ÖRNEĞİ*

POETRY IN HAJ TRAVEL:
IBNU'T-TAYYİB
AL-SHARQI'S WORK
TITLED
ER-RİHLETU'L-HİJÂZİYYE

Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0002-6887-6223, atimurtas@yyu.edu.tr

Öz

İslam öncesi dönemde, Araplar seyahat anılarını sözlü olarak iletmekle yetiniyorlardı, bu yüzden onları yazılı metinlere kaydetmediler. İslamiyet'in gelmesiyle Araplar devletleştirdiler ve yazı diline ilgi duyup bilgi ve kültürlerini yazılı metinlere dönüştürdüler. Böylece daha önce sözlü olarak anlatılan ve kuşaktan kuşağa geçen kültür, yavaş yavaş yazıyla tanıştı. Bunun üzerine, farklı amaçlar için yapılan yolculukların hatıraları, bulgular ve yolcuların yaşadığı olaylar, seyahat döneminden bu yana yazılı bir metin olarak ortaya çıkmaya başladı ve seyahatnameler ortaya çıktı. Farklı amaçlar için hazırlanan seyahatnameler arasında Hac Seyahat Turları öncü oldu. Arap edebiyatı hac seyahatlerinin örnekleri bakımından zengin olarak kabul edilir. İslam coğrafyasının pek çok yerinde, özellikle El-Mağribu-Arabî olarak bilinen Kuzey Afrika'da ve Andalus'ta örnekler bulmak mümkündür. Bu yolculuk isimleri, bazıları yazarın kendisi tarafından yazılmış çok sayıda şiir içerir. Öte yandan, baştan sona sadece ayetler olan az sayıda seyahatname örneği vardır. 1756 yılında ölen İbnu'l-Tayyib'e ait er-Rihletü'l-Hicâziyye, şiir ve beyitler açısından çok zengin bir malzemeye sahiptir. Bu örnek üzerinde seyahatnâmelerde nazım sanatı ve ilgili kasidelerin yer alışı amacı ve kullanım biçimleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: hac seyahatnameleri, şiir, İbnu't-Tayyib eş-Şarkî, Hicaz.

* Bu makale, 2016 yılında Konya'da düzenlenen Ortaçağ İslam Dünyasında Seyyahlar ve Seyahatnâmeler adlı bilgi şöleninde sunulup özeti yayınlanan bildirinin genişletilmiş tam metnidir.

Abstract

In the pre-Islamic period, the Arabs were contented of transmitting their traveling memoirs verbally so they were not recording them into written texts. With the arrival of Islam, Arabs became nationalized and interested in written language and transformed their knowledge and culture into written texts. Thus, the culture, which was spoken orally and passed from generation to generation, was introduced to writing slowly. Thereupon, the memories of the journeys made for different purposes, the findings, and the events which the passengers experience, had begun to appear as a written text form since the period of travel, and travelogues emerged. Among the travelogues prepared for different purposes, the Hajj Travel Tours have become the leading. It is possible to find examples in many parts of the Islamic geography, especially in North Africa which known as el-Mağribu'l-Arabî, and Andalus. In these travel books, there are many poems and sample couplets, some of which are written by the author himself. On the other hand, there are few examples of travelnâme, which are only verses from beginning to end. The er-Rihletu'l-Hijâziyye belonging to Ibnu't-Tayyib, who died in 1756, has a very rich material in terms of poetry and couplets. In this example, the purpose and usage of the verse art and the related odegals in travel books are tried to be put forward.

Keywords: hajj travel records, poetry, Ibnu't-Tayyib el-Sharqi, Hijaz.

Giriş

Yazı dilinin yaygın olmadığı İslamiyet'ten önceki dönemlerde Araplar gerçekleştirdikleri seyahatlerde gördüklerini, yaşadıklarını ve anılarını sözlü olarak aktarırlardı. İslamiyet'in gelmesiyle yazı diline önem verildi ve tedvin dönemiyle yazı hızlı bir şekilde gelişti. Böylece Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif gibi dini metinler başta olmak üzere daha önce sözlü olarak anlatılan kültür yazıya aktarılmaya başlandı. Binaenaleyh siyasi, iktisadi, askeri, içtimai, ilmi ve dini amaçlarla yapılan seyahatlere dair hatıralar da artık yazılı olarak aktarılır oldu.

Bir kısım seyahatnâmeler, bölge ve şehirlerin fiziki özelliklerine, enteresan yapılarına dikkatleri çekerken, bazıı âlim ve bilginlerle görüşmeye ve onlardan bilgi almaya yoğunlaştı. Kimi seyahatnâmeler ise seyahat, ticaret ve arkadaşlık gibi hususları ön planda tuttu ve kimisi de araştırmamızın da konusu olan hac gibi kutsal mekânlara ve dini merkezlere dikkatleri çekti. Dikkat çektiği konu ne olursa olsun tüm seyahatnâmeler, farklı milletlerin örfüne, âdetine, karakterine dair önemli bilgiler içermenin yanı sıra İslam medeniyetinin seviyesini de canlı belgelerle ortaya koymaktadır. (Acar, 2004: 128)

Yukarıda anlatılan amaçlarla gerçekleşip hakkında bize bilgi ulaşan ilk seyahatler Abbasi dönemine dayanır. Bunlar arasında şunları saymak mümkündür: Selâm et-Tercumân (227/842), Süleyman et-Tâ-

cir (237/851), İbn Vehb el-Kuraşî (257/871), İbn Musa el-Munecim (277/890), el-Ya'kûbî (296/ 908). (Crachkovskî, 1963: I, 141-142.) Ne var ki bu seyyahlar seyahatlerine dair verdikleri bilgileri çevrelerine sözlü olarak aktarmış olup yazıya dökmemişlerdir. Ancak bazı tarihçiler, gerçekleştirilen seyahatlerine dair onlardan naklettikleri bazı bilgileri kendi eserlerine almış hatta onların seyahatlerine dair kimi bilgileri seçkiler şeklinde kayda almışlardır. (Bkz. Crachkovskî, 1963: I, 142.). Süleyman et-Tâcir veya diğerlerine atfedilen eserler ise sonradan tarih kitaplarından yapılan derlemelerden ibarettir.

Elimizdeki verilere göre yazılı olarak bize ulaşan ilk Arapça seyahatnâme İbn Fadlân'ın (ö. 922'den sonra) 309/921 tarihinde dini tebliğ amacıyla Bulgar diyarına gerçekleştirdiği seyahattir. (Hasan, 2013: 12.)

Bundan sonra daha sistematik seyahatnâmeler ortaya çıktı. Bunların önemli bir kısmı aşağıdaki şahıslar tarafından kaleme alınmıştır:

el-Kâdî Ebû Bekr b. el-'Arabî el-Ma'âfirî (ö. 543/1149). Eserinin adı, *er-Rihle li't-terğîb fi'l-mille* olup iki husus üzerinde durulmuştur. a- İlim talebinde bulunurken uğradığı yerler, ilim ve kültür merkezleri, b- Babasıyla birlikte Bağdat Hilafet merkezine düzenlediği siyasi seyahat.

Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr el-Kinânî (ö. 617/121). Eserinin adı, *Risâletu i'tibâri'n-nâsik fi zikri'l-âsâri'l-kerîme ve'l-menâsik* olup *Rihletu İbn Cubeyr* ismiyle şöhret bulmuş bir hac seyahatnamesidir.

İbn Ruşeyd (ö. 721/1321). Eserinin adı, *Mil'u'l-'aybe bima cumi'a bi tûli'l-ğaybe fi'l-vicheti'l-vecîhe ile'l-Harameyn Mekke ve Taybe* olup bir hac seyahatnâmesidir.

Muhammed el-'Abderî (ö. 700/1300). Eserinin adı, *er-Rihletu'l-Mağribiyye* olup bir hac seyahatnamesidir.

İbn Battûta (ö. 779/1377). Eseri, *Rihletu İbn Battûta* olarak şöhret bulmuş ve genel bir seyahatnamedir. (Kurdî, 2013: 10-12.)

Ardından seyahatnâmeler gelişerek ilerledi ve farklı türler¹ şeklinde belli bir tasnife tabi tutuldu.² Aynı zamanda İslam coğrafyasında yaşayan Fars (Dilek, 2007: 214-215) ve Türkler³ gibi Arap dışındaki milletler de kendi dilleriyle seyahatnâmeler yazdılar.

1 Seyahatnâme türleri için bkz. (Nassâr, 1991: 97)

2 Arapça'da seyahatnâme ve seyahatnâmelere dair yazılan basılı ve el yazma eserler için bkz. (el-Hamed, 2007)

3 Türk seyyahlar, Türkçe yazılan seyahatnâmeler ve bu seyahatnâmelere dair yapılan çalışmalar için bkz. Ağaoğlu, B. (1981). *Türkiye Seyahatnâmeler Kaynakçası*. İstanbul.

Seyahatnâmeler arasında başta Endülüs ve Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere İslam dünyasının birçok yerinde en çok yaygın olanı hac seyahatnâmeleridir. Buna göre seyyahların gerçekleştirdiği seyahatlerin gerekçeleri arasında en başta hac ibadetini gerçekleştirmek için Mekke seyahati ile Hz. Peygamberin ravza-i mutahharasını ziyaret için de Medine seyahati ve kısmen de Mescidi Aksa'da namaz kılmak için Kudüs'e seyahat etmek gelir. Şüphesiz her Müslümanın gönlünde bu üç kutsal yerleri ziyaret etmek vardır. Bu kutsal yerlere gitmeden önce yüreklerinde tutuşan özlem ve hasretten ötürü, oralara gidildiğinde içlerinde taşan aşırı duygular ve vuslattan sonraki firakın ağırlığından dolayı içlerindeki duygular harekete geçer ve beyit ile kasidelere dönüşür. İşte bu mübarek yerlere seyahat eden seyyahlar da bu duygu baskınını kasidelere ve beyitlere yansıtarak dışa vurmaya çalışmışlardır. Bu yüzden yazdıkları seyahatnâmeleri farklı uzunluklardaki kasidelerle veya birkaç beyitle süslediklerini görmekteyiz.

Seyahatnâmelerde kaside ve beyitlere yer verilmesinin temel amacı ileri sürülen bir fikri veya söylenen bir sözü desteklemek olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında seyyahın karşılaştığı herhangi bir durumu tespit etmek, duygu ve düşüncelerini o anda ifade etmek için de nesir yerine nazmı tercih ettiği de nadir bir durum değildir. Buna göre söz konusu kaside ve beyitler şiirin her türünden olabilmektedir. Bu kaside ve beyitlerin tür ve konuları ağırlıklı olarak şunlardır: Naat-i şerif, şehirlerin tasviri, hac ve hacılar, züht ve hikmet, methiyeler, hiciv, mersiye, cihat, zamandan yakınmak, ayrılık ve gazel.

Bunun yanı sıra baştan sona kadar manzum olarak yazılmış seyahatnâmeler de yok değildir. Hacim olarak küçük olsa da manzum seyahatnâmeler oldukça ilgi çekicidir. Bunlara örnek olarak şunları zikretmek mümkündür:

1- Ebû 'Ali el-Hasan b. 'Ali el-Kusantînî İbn Fekûn'un (ö. 602/1205'ten sonra) seyahatnamesi. İbn Fekûn 32 beyitten oluşan bu manzum seyahatnamesini iki konuya ayırmıştır. Şöyle ki her beytin ilk mısraında uğradığı şehirlerin özelliklerini anlatırken ikinci mısraında ilgili şehrin kadınlarının güzelliklerini ve kalbinde bıraktıkları etkiyi anlatmıştır. Ancak bu seyahatnâme mutlaktır, hac ile alakası yoktur.⁴

2- Muhammed el-'Abderî'nin (ö. 725/1325) seyahatnâmesi. Nesir olarak yazdığı seyahatnamesinin sonuna manzum bir özet yerleştiren müellif, ölçü ve kafiye hususunda İbn Kenûn'u takip etmiş olsa bile, seyahatnâmesi büyük ölçüde farklılık arz eder. el-'Abderî'nin manzum seyahatnâmesi 105 beyitten oluşur ve içerik itibarıyla tetkik edildiğinde haddi

⁴ Seyahatnâmenin yer aldığı kaynakların bir kısmı şunlardır: (el-'Abderî, 1999: 97-99; el-Makkarî, 1979: IV, 304-307.)

zatında bir hac seyahatnâmesi olduğu görülmektedir. Hicaz ve Şam bölgelerinde geçtiği şehirleri anlatsa da öğüt, züht ve ibret alma gibi dini konular ağırlıklıdır. (el-‘Abderî, 2007: 214)

3- Muhammed b. Mesayib et-Tilimsânî (Hicrî 12. yüzyılda yaşamış) Medine yoluna dair bir kaside yazmıştır. Bu kasidede Medine’ye varıncaya dek yolda yer alan ve ziyaret edilmesi gereken yerleri, salihlerin türbelerini ve tarikat zaviyelerini tek tek anlatmakta ve yol göstermektedir. (Velîd, 2012: 162-163.)

4- Abdullah b. Ömer b. Musa el-Beskerî el-Mağârevî (Hicrî 8. Yüzyılda yaşamış) yerine getirdiği hac farızasından sonra Medine’ye yerleşmiş ve “Dâru’l-Habîb/ Sevgilinin Şehri” isimli bir kaside yazmıştır. Bu kasidesinde Mekke ve Medine’yi anlatmıştır. (Velîd, 2012: 163-164.)

Nesir hac seyahatnâmelerinde yer alan şiirler genellikle sayılı beyitlerden oluşur, kimi yerde bir tek beyit verilirken, iki, üç, dört ve daha fazla beytin verildiği de vardır. Bazı yerlerde de kaside denilen bir şiir yer almaktadır. Kaside veya beyitlerin konusu ise genellikle, kutsal topraklara olan özlem, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, haccın şiarları olan, Kâbe, Haceru’l-Esved, Arafat, Mina, Müzdelife, Safa, Merve ve ihramın vasfı, öğüt, hikmet ve tavsiye olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Şöhret bulmuş hac seyahatnamelerinden birkaçı şöyledir:

1- Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1631) *Rihle fi’l-Maş-rik ve’l-Mağrib*.

2- Abdurrahman b. Harûb el-Mecâcî (Hicri 11. Yüzyıl), *Rihletu ‘Abdurrahman b. Harûb el-Mecâcî*. (manzum)

3- Huseyn el-Verselânî (ö. 1193/1779), *Nuzhetu’l-enzâr fi fadli ‘il-mi’t-târih*

4- İbn ‘Ammâr el-Cezâ’irî (ö. 1205/1790), *Rihletu nihletu’l-lebîb fi ahbari’r-rihleti ila’l-habîb*.

5- Ebu’r-Re’s Muhammed b. Ahmed el-Celîlî el-Mu’askerî, *Rihletu Muhammed b. Ahmed el-Celîlî*.

6- el-Kâsim b. Yûsuf et-Tücîbî (ö. 730/1329) *Mustefâdu’r-rihle ve’l-iğtirâb*,

7- Ebu’l-Hesen el-Kalsâdî (ö. 891/1486) *Temhîdu’t-tâlib ve munteha’r-râğib ila a’la’l-menâzili ve’l-menâkib*.

8- Mevlâye eş-Şerîf Muhammed b. Abdillâh el-Velâtî (ö. 1101/1689)

⁵ Genel olarak seyahatnâmelerdeki şiirlere dair bkz. (Haddâdî, 2003: 418)

Rihletu Mevlâye eş-Şerîf.

9- Muhammed b. ‘Ali er-Râfi‘î el-Lahmî (ö. 1109/1697) *el-Ma‘â-ricu’l-merkıyye fi’r-rihleti’l-Maşrikiyye.*

10- Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed ed-Dır‘î (ö. 1129/1716), *er-Rihletu’n-nâsırıyye.*

11- Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cezûlî el-Heştûkî (ö. 1127/1715), *Hidâyetu’l-Meliki’l-‘Allâm ila Beytillahi’l-Haram* ve’l-vukûf bi’l-meşâ‘iri’l-‘izâm.

12- ‘Abdulmecîd b. ‘Ali ez-Zebâdî el-Menâlî el-Fâsî (ö. 1163/1749) *Bulûğu’l-merâm ila Beytillahi’l-Haram.* (bkz. Kandîl, 2002: 85 vd.; İbnu’t-Tayyib, 2014: 53 vd.)

Bu arada Muhammed b. Hasan b. ‘Akîl Mûsa eş-Şerîf, Arapça yazılan hac seyahatnamelerinden 24 tanesini seçerek bir hac seyahatnamesi antolojisi hazırlamıştır. Ayrıca çalışmasının sonunda çağımızda yazılan küçük hacimli 8 seyahatnameye de yer vermiştir. (Bkz. eş-Şerîf, 2000.)

1. İbnu’t-Tayyib ve *er-Rihletu’l-hicâziyye* Adlı Eseri

Ebû ‘Abdullah Muhammed b. et-Tayyib, 1110/1698 yılında Fas şehrinde doğdu. 1170/1756 yılında da vefat etti. Dindar ve ilim ehli bir ailede yetişti. İlk eğitimini Fas’ta gördü ve burada çok sayıda âlimden ders aldı. İbnu’t-Tayyib, eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yaptı, bu görevinin yanında bir âlimin ulaşabileceği en yüksek makam olan kadılık görevine getirildi. Böylece tam olarak bilinme se de uzun müddet Fas kadılığını yürüttü.

İbnu’t-Tayyib, İslami ilimlerden tefsir, hadis, fıkıh, akaid, siyer, tasavvuf ve tarih, dil ilimlerinden nahiv, sarf ve belagete dair 60’ı aşkın eser yazdı. Bu geniş bilgisi ve farklı kişiliğinden dolayı ilim talebelerinin teveccühüne mazhar olmuş, her taraftan kendisine öğrenci gelmiştir. Aynı zamanda şair olan İbnu’t-Tayyib’in bir de şiir kitabı bulunmaktadır. (bkz. İbnu’t-Tayyib, 2014: 14-vd.) Ancak ne yazık ki bu eseri kayıptır. Bize ulaşan şiirlerinin azımsanmayacak bir bölümü, üzerinde çalıştığımız *er-Rihletu’l-Hicâziyye* adlı eserinde korunmuştur. Nitekim ‘Abdul‘alî el-Vedgîrî, İbnu’t-Tayyib’in farklı kitaplarında yer alan şiirlerini bir araya getirerek “Şi‘ru İbni’t-Tayyib eş-Şarkî el-Fâsî” ismiyle yayınlamıştır. (el-Vedgîrî, 1996.)

İbnu’t-Tayyib’in önemli eserlerinden biri de hiç kuşkusuz *er-Rihletu’l-hicâziyye* adlı hacimli hac seyahatnâmesidir. Seyahat bölümüne girmeden önce bir dibace, dört mukaddime ve bir hatime şeklinde başlıklar koymuştur. Önsöz olarak nitelendirebileceğimiz dibaceyi Allah’a hamd,

Peygamber'e salat ve selam ve hacın dindeki yerine tahsis etmiştir. Birinci mukaddimeyi, hacca dair âyet ve sahih hadislerle, ikinci mukaddimeyi Hz. Peygamber'in ravza-i mutahharasının ziyareti ile bu ziyaretin sağladığı faydalara, üçüncü mukaddimeyi yolculukla ilgili istişare etmeye ve istihare namazını kılıp Allah'tan hayırlısını dilemeye, borç ve zimmetinde bulunan mal ve mülkü devretmeye, ailesinin ihtiyaçlarını giderecek kimseleri tespit etmek ile çevre ve dostlarından helallik istemeye, dördüncü ve son mukaddimeyi ise yolculuk yapmanın faydaları, adabı ve insan hayatındaki etkisine, hatimeyi ise yolculuk için alınması gereken sağlık ve benzeri tedbirlere, hac kafil başkanı'nın görevleri ile yolculuk yapacak kişinin yanında bulundurması gereken temel ihtiyaçlara tahsis etmiştir. Bu mukaddimelerden sonra seyahate başladığı yerden itibaren başından geçenleri seyahat nihayete erinceye dek yazmaya başlamıştır.

İbnu't-Tayyib'in hac seyahati, ikamet yeri olan Fas'tan başlar, âdet olduğu üzere Tarablus'a oradan Kahire ve Hicaz'a doğru devam eder. Buradan da Mekke'ye gidip hac farızasını yerine getirdikten sonra seyahati Medine'de son bulur. Dönüş yolu ise, Medine'den başlar, Kahire'ye doğru yol alır ve en son Fas'ta nihayet bulur.

İbnu't-Tayyib, gerek bahsi geçen dört mukaddimedeki gerekse seyahate dair verilen bilgiler olsun, hepsinde yeri geldikçe şiirlerden yararlanır. Bu şiirlerin büyük bir kısmı kendisine ait iken diğer bir kısmı ise ortaya koyduğu fikir ve düşüncelerini teyit için başkasına ait şiir alıntıları olduğu anlaşılmaktadır. Beş yüz sayfalık seyahatnâmenin neredeyse üçte biri nazım diğer kısmı ise nesirden oluşmaktadır. Yaptığımız tespite göre eserde yer alan kaside ve beyitlerin toplam sayısı 1509 beyittir. Bu vesileyle başka yerde bulunamayacak gerek kendisine ait gerekse başkasına ait olan şiirler yok olmaktan korunmuş ve muhafaza edilmiştir. Başkasına ait beyit ve şiirleri sahiplerine atfederek isimlerine yer vermektedir.

Şiirlerin konuları seyahatnâmenin muhtevasına paralellik arz eder. Buna göre, Mescid-i Haram, hac, Hz. Peygamber ve nâ't-ı şerif, salavat, hikmet, öğüt, gurbet, özlem, yolculuk, yazı gereçleri, Mısır, Nil, Mekke, Medine, mersiyeler, kahvenin vasfı, fetva, manzum mektuplar gibi konular şiirlerde büyük bir yer alır.

2. İbnu't-Tayyib'in er-Rihletu'l-Hicâziyyesinde Şiir

2.1. Mescid-i Haram

Hac farızasının gerçekleştiği mekân hiç şüphesiz kutsal üç mekânın ilki olan Mekke'dir. İbnu't-Tayyib, Hucûn tarafından Mekke'ye yaklaşıp onu gördüğü anda duygulanır ve bu duygularını şiire dökerek bir kaside inşa eder. Kasidenin ilk iki beytinde Mekkey'i ve Haremi Şerifi görmeyi

bir nimet sayar ve bu nimetin şükürü olarak Allah'a hamd ederek şöyle der:

لقد فزنا والله الثناء * وأدركتنا من المولى العطاء
وأشرفنا على حرم أمين * له من كل ناحية يُجاء

Başardık, Allah'a hamd olsun, bize Mevla'dan ikram nail oldu.
Her taraftan kendisine gelinen güvenli Harem'e yaklaştık. (İbnu't-Tayyib, 2014: 373)

Yine İbnu't-Tayyib Mekke'ye girmesine ramak kalmışken Ebû Talib Vadisini gördüğü anda şair Ebû Hacle'nin (ö. 776/1374) gözyaşı cömertliğinin mal cömertliğinden daha üstün olduğunu belirten şu beyitlerini hatırlayıp dilinden döküldüğünü söyler:

بذل كنوز الدمع في مكة * يغلب بذل المال في الغالب
ككيف أخشى في الورى مهلكا * ومطلبى شعب أبي طالب

Mekke'de gözyaşı hazinelerini vermek, genellikle malı vermekten üstündür

Hedefim Ebû Talib'in Vadisi iken, âlemde tehlikeden nasıl korkarım. (İbnu't-Tayyib, 2014: 372)

2.2. Hikmet

İbnu't-Tayyib'in seyahatnâmesindeki beyit ve şiirlerin büyük bir kısmı hikmet içeriklidir. Şair, Allah'ın kulunu imtihan ettiği bela ve musibetlerin içinde nimetler sakladığını belirttikten sonra şu iki beytine yer verir:

فكم من نعمة في طي نعمة * وكم من نعمة في طي نعمة
وكم من شدة صارت رخاء * وأعقب ضيقها فرجا ورحمة

Azap görünümünde nice nimet vardır, nimet görünümünde nice azap vardır.

Bolluk ve rahatlığa dönüşmüş nice zorluk vardır ve sıkıntının yerini rahmet ve çözüm almıştır. (İbnu't-Tayyib, 2014: 94)

İbnu't-Tayyib, kişinin kendisini zillet yerine sokmasının helal olmadığını belirten bir hadisi şerife yer verdikten sonra hikmet şiirleriyle tanınan Abbasi Dönemi şairlerinden Ebû Tayyib el-Mutenebbî'nin (ö. 945/1538) haricinde farklı şairlerin birkaç beytine yer verir:

من يهون يسهل الهوانُ عليه * ما يجرح بميت إلام
ذل من يغبط الذليل بعيش * رُب عيش أخف منه الحمام

Kim zillete razı gelirse ona tahammül etmek kendisine kolaylaşır, çünkü hiçbir yara ölüye acı vermez.

Alçağa gıpta eden alçalar, ölümün bile daha hafif geldiği hayat şekli vardır. (İbnu't-Tayyib, 2014: 126; el-Mutenebî, 1983: 164.)

Her bela ve musibetin ardından nimet ve bolluğun, her bolluktan sonra da belanın geleceğini ifade eden bir hadisi şerife yer verdikten sonra İbnu't-Tayyib, şair Ebû Temmâm'ın (ö. 846/1442) şu beytine yer vermek yerinde olur der:

قد ينعم الله بالبلوى وإن عظمت * ويبتلي الله بعض الناس بالنعم

Büyük olsa dahi Allah musibetle nimet vermiş olabilir, kimi insanların Allah nimetlerle sınar. (İbnu't-Tayyib, 2014: 96; Ebû Temmâm, 1994: II, 142).

2.3. Öğüt

Şiirinde öğüte büyük bir yer ayıran İbnu't-Tayyib, Hz. Peygamberin yolunda gitme ve onun sünnet-i seniyyesine bağlı kalma sadedinde Kur'an'dan iktibasın yer aldığı şu iki beytine yer verir:

فليقتفِ الآثارَ من رامَ العلا * وليستمع آثارَ أحمد طه
وليعتزم طاعاته تبعاً فمن * يطع الرسول فقد أطاع الله

Yüksek mertebeye ulaşmak isteyen kimse sünnet-i seniyyenin izinden gitsin ve Ahmed Taha'nın sözlerini dinlesin.

Ona uyarak ibadet etmeyi fırsat bilsin, zira kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiştir. (İbnu't-Tayyib, 2014: 96-97)

2.4. Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek

Nasıl ki her kitabın önsözünde Allah'a hamd etmek güzel bir âdet ve her işin başında Allah Resulünün tavsiyesi ise, aynı şekilde Allah'a hamd etmekten sonra Hz. Peygambere salat ve selam getirmek, güzel bir âdet ve Allah Resulünün tavsiyesidir. (el-'Aclûnî, 1988: II, 119) İbnu't-Tayyib de kitabının başında Allah'a hamd ettikten sonra Allah Resulüne salat getirmiş ve meçhul bir şaire ait Allah Resulüne salat getirmenin faziletine dair şu beyitleri zikretmiştir:

فمن صلى على المختار عشرين * عليه الله صلى ألف مرة
وحرمه على النيران ربي * وكان لعينه في الخلد قرّة

Kim seçilmişse (Hz. Muhammed'e) on salat getirirse Allah ona bin salat eder,

Ve rabbim ateşi ona haram kılar, getirdiği salat da onun için cennette göz nuru olur. (İbnu't-Tayyib, 2014: 97)

2.5. Hz. Peygamber'in Sevgisi

Hz. Peygamber'in sevgisi İbnu't-Tayyib'in kalbinde o kadar yer alır ki Ravza-i Mutahharayı ziyaret etmekten bahsederken İbnu't-Tayyib, Allah Resulünün kabri şerifinin başında duyulanan bir bedevinin söylediği şu övgü dolu methiye beyitleri zikreder:

يا خير من دفنت في القاع أعظمه * فطاب من طيبهن القاع والأكم
نفسى الفداء لقرّب أنت ساكنه * فيه العفاف وفيه الجود والكرم

Ey kemikleri yere defnedilenlerin en hayırlısı! Yer ve tepeler kemiklerinin güzel kokusuyla güzel koktu.

Senin içinde bulunduğun kabre canım feda olsun, o kabirde iffet, cömertlik ve asalet vardır. (İbnu't-Tayyib, 2014: 118)

Allah Resulünün sevgisinin bir tezahürü de müminin Medine'de yaşama isteğidir. İbnu't-Tayyib bu mânada başkasına ait olan ve sevgisinin kalpte yer edindikten sonra bedenen uzak kalışın uzaklık sayılmadığını ancak Peygamber'e yakın olmak için Medine'de yaşamının daha iyi olduğunu açıklayan şu beyitlere yer verir:

يا شفيع العصاة أنت رجائي * كيف يخشى الرجاء عندك خيبة
وإذا كنت حاضرا بفؤادي * غيبة الجسم عنك ليست بغيبة
ليس بالعيش في البلاد انتفاع * أنفع العيش ما يكون بطيبة

Ey asilerin şefaataçisi! Ümidim sensin. Ümitli olan kimse senin yanında nasıl hayal kırıklığına uğramaktan korkar ki?

Eğer ki kalbimde hep hazır isen, cismin senden uzak olması uzaklık sayılmaz

Yeryüzünde yaşamakta fayda yoktur. En faydalı hayat Taybet'te (Medine'de) yaşamaktır. (İbnu't-Tayyib, 2014: 481)

2.6. Gurbet ve Sefer

Seferin ve gurbete çıkmanın faydalarını anlatma sadedinde İbnu't-

Tayyib, İmam Muhammed b. İdris eş-Şafi‘î’ye (ö. 204/819) ait şu beyitlere yer verir:

تغرب عن الأوطان في طلب العلا * وسافر ففي الأسفار خمسُ فوائد
تفرج همَّ واكتسابُ معيشة * وعلمٌ وآدابٌ وصحبةٌ ماجد
فإن قيل في الأسفار همٌّ وغربة * وقطعُ الفيافي وارتكابُ الشدائد
فموتُ الفتى خيرٌ له من حياته * بدار هوانٍ بينِ واشٍ وحاسدٍ

Yüksek mertebeler elde etmek için vatanından uzaklaş ve yolculuk yap; zira yolculuk yapmakta beş fayda vardır.

Sıkıntının gitmesi, kazanç, ilim, edep ve iyilerle sohbet etmek.

Eğer seferde dert, yabancılık, çölde yürümek ve meşakkat vardır denilse,

Fesatçılık yapanlar ve haset edenler arasında zilletin yaşandığı yerde yaşamaktansa, kişinin ölmesi daha hayırlıdır. (İbnu’t-Tayyib, 2014: 129; eş-Şafi‘î, 2005: 49).

Yine İbnu’t-Tayyib, aynı konuda muhtaç duruma düşüp de başka bir çare bulunamadığında kişinin bulunduğu yeri terk edip yer değiştirmesi gerektiğini ifade eden şair el-Buhturî’ye (ö. 898/1492) ait şu beyti zikreder:

وإذا الزمانُ كساك حُلَّةً مُعَدِمٍ * فالبسْ له حُلَّ النَّوى وتغرب

Zaman fakirlik elbisesini sana giydirdiğinde, sen de ona karşılık gurbet elbisesini giy ve uzaklaş. (İbnu’t-Tayyib, 2014: 132; el-Buhturî, 1921: I, 20).

İbnu’t-Tayyib, sefer ve yolculuğa dair zikrettiği birçok beytin yanı sıra hayatta olan birinin evde oturmasını ölünün mezardaki kalışına benzetilmesini konu alan Ebu’l-Feth İbn Kalâkıs’ın (ö. 576/1172) şu beyitleri de ilgi çekicidir:

إن مقام المرء في بيته * مثلُ مقام الميت في لُحده
فواصل الرحلة نحو الغنى * فالسيفُ لا يقطع في غمده
والنار لا يحرق مشبوبها * إلا إذا ما طار عن زنده

Kişinin evinde oturması ölünün kabrindeki durumu gibidir.

Zenginliğe doğru yoluna devam et, çünkü kılıç kınında iken kesmez.

Kendisinden kıvılcımlar uçmadıkça ateş kendisine temas eden

yakmaz. (İbnu't-Tayyib, 2014: 135)

Ebu'l-'Arab es-Sakallî'den (ö. 1112/1700) de her yerin vatan ve herkesin akraba olduğu anlamındaki şu beyte yer verir:

إذا كان أصلي من تراب فكلها * بلادي وكل العالمين أقاربي

Eğer aslım topraksa, biliniz ki her yer vatanım ve tüm kâinat da akrabamdır. (İbnu't-Tayyib, 2014: 138)

2.7. Hac

İbnu't-Tayyib, Kâbe, Harem, Haceru'l-Esved, Arafat, Mina, Muzdelife, Safa, Merve ve zemzem gibi haccın neredeyse bütün şiarlarına dair kısa uzun şiirler yazmıştır. Bunun yanı sıra haccın usul ve adabına dair şiirleri de vardır. İbnu't-Tayyib haccın adabına dair bilgi verirken müminin helal mal ile hacca çıkması gerektiğini aksi durumda haccın kabul olunamayacağı bağlamında kaili bilinmeyen şu iki beyti zikreder:

إذا حججت بمال أصله سُحْتٌ * فما حججت ولكن حجبت العير
لا يقبل الله إلا كل طيبة * ما كل من حج بيت الله مبرور

Kaynağı haram olan bir mal ile hac yaptığında, sen değil eşekler/kervan hac yapmıştır.

Allah temiz ve helalinden başkasını kabul etmez, her Beytullah'ı ziyaret edenin haccı kabul olmaz. (İbnu't-Tayyib, 2014: 153)

Hac yolculuğunda kafil başkanlarının hacılarıyla nasıl davranmaları gerektiği sadedinde ise kimi kafil başkanlarının hacılara eziyet ettiğini ve çok sayıda gizli ve aleni haramları işlediğini belirttikten sonra böyleleri hakkında söylenen şu beyitlere yer verir:

حجبت البيت ليتك لا تحج * ومنك الركب في الأفق ضجوا
وَرَحْتُ بِحَمْلِ أَوْزَارٍ ثِقَالٍ * فَعُدْتُ وَفَوْقَ ذَلِكَ الْحَمْلِ خُرْجُ

Beytullah'a hacca gittin keşke gitmeseydin, yol boyunca kervan senden rahatsız olup bıktı,

Sen ağır bir günah yüküyle gittin, döndüğünde o yükünün üzerinde bir de fazlası vardı. (İbnu't-Tayyib, 2014: 172)

2.8. Medine-i Münevvere ve Mescid-i Nebi

Uzak diyardan hac farızasını yerine getirmek üzere sefere çıkan hacı müminler, Mescid-i Nebî'de ibadet etmek ve Hz. Muhammed'in rav-

za-i mutahharayı ziyaret etmek için mutlaka Medine'ye uğrarlar. İbnu't-Tayyib de hac seyahatinde aynı şeyi yapmıştır. Medine'yi ve Mescid-i Nebî'yi anlatırken onlar hakkında söylenen kaside ve beyitlere yer verir. Bunun bir örneği de Medine'ye övgü ve orada medfun bulunan Allah Resulünü na't amaçlı söylenen şu beyitlerdir:

يا حبذا المسجد من مسجد * وحبذا الروضة من مشهد
وحبذا طيبة من بلد * فيها ضريح المصطفى أحمد
صلى عليه الله من سيد * لولاه لم نفلح ولم نهْد
قد قرن الله به ذكره * في كل يوم فاعتبر ترشد

O cami ne güzel camidir, o ravza ne güzel ziyaretgâhtır!

Taybet (Medine), ne güzel şehirdir! Onda Ahmed el-Mustafa'nın kabri vardır.

Allah o efendiye salat etsin. O olmasaydı ne kurtulurduk ne de hidayete ererdik.

Allah onun adının kendi adıyla her gün anılmasını takdir etmiştir. İbret al doğruyu bulursun. (İbnu't-Tayyib, 2014: 481-482)

2.9. Kabir Ziyareti

Hac seyahatlerinde hacılar yol güzergâhlarında bulunan salih, âlim, zahit ve veli olarak bilinen zatların mezarlarını ziyaret etmeyi ve kabirlerinin başında dua etmeyi ihmal etmezlerdi. İbnu't-Tayyib de bu hac seyahatinde ziyaretgâh sayılan birçok veli ve âlimin mezarını ziyaret eder ve onlarla ilgili duygularını manzum ifadelerle dile getirir: Bunun bir örneği de ariflerin imamı olarak nitelendirdiği Ebubekir isimli bir zatın mezarını ziyaret ederken yazdığı şu beyitlerdir:

ووافيت ما بين الظهيرة والعصر * ضريح إمام العارفين أبي بكر
وجدت في الوادي الطهارة سائلا * من الله تطهيري من الذنب والوزر
وصليت فيه الظهر وارتحت ساعة * وصليت أيضا فيه ركعتي العصر
وأقبلت أدعو الله جل بجاهه * ييسر لي في كل ما أرتجي أمري
ويمنحني التيسير منه فضلا * فربي تعالى يبدل العسر باليسر

Öğlen ve ikinci vakitleri arasında ariflerin imamı Ebubekir'in türbesine vardım.

Vadide abdestimi tazeledim ve Allah'tan beni günah ve hatalardan arındırmasını diledim.

Orada öğlen namazını kıldım, bir saat kadar dinlendim, aynı yerde ikinci namazının da iki rekâtını kıldım.

Onun makamı hürmetine Allah'a yönelip dua ettim ki; gerçekleşmesini umduğum her işimi kolaylaştırsın.

Kendi katında bana kolaylık nasip etsin. Nitekim Yüce Rabbim zoru kolaya çevirir. (İbnu't-Tayyib, 2014: 204)

2.10. Nil

İbnu't-Tayyib, hac seyahati yolunda Kahire'ye girip oradaki ziyaretgâhları dolaşip hepsinden gereken feyzi aldıktan sonra Nil nehrini görme fırsatını da bulur. Nil'in güzelliğini gördüğü zaman, duygularını Nil hakkında söylenen birkaç beyitle ifade eder ve bunlar arasında Nil'in taşkınlığını kendi döktüğü gözyaşlarına ve onun çarpmasını kendi kalbine benzettiği şu beyitlere de yer verir:

انظر إلى النيل الذي * ظهرت به آيات ربي
فكأنه في فيضه * دمعي في الخفقان قلبي

Rabbimin ayetlerinin kendisiyle zuhur olduğu Nil'e bir bakı ver.

Sanki o, taşkınlığıyla gözyaşlarım ve çarpmasıyla da kalbimdir. (İbnu't-Tayyib, 2014: 296)

2.11. Piramitler

İbnu't-Tayyib, yolculuk boyunca karşılaşip önemli gördüğü ve karşılarında şaşkınlığını gizleyemediği yerlerden biri de bugün dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Mısır Piramitleridir. Tam olarak tarihini belirtmediği bir Perşembe günü piramitleri ziyaret ettiğini belirten İbnu't-Tayyib, Celâluddîn 'Abdurrahman es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) piramitler hakkındaki beyitlerinden yer verdiklerinden aşağıdakiler ilgi çekicidir:

ومن العجائب والعجائب جمّة * دقت عن الإكثار والإسهاب
هرماناً قد هرم الزمان وأدبرت * أيامه وتزيد حسن شباب
لله أي بقية أزلية * تبغي الزمان بأطول الأسباب

Harikalar çok olduğu halde öyle harikalar vardır ki, açıklamakla ve hakkında çok şey söylemekle hakikati ortaya çıkmaz.

Piramitler ki, zaman ihtiyarlayıp çok geride kaldığı halde onlar daha da güzelleşip daha da gençleşiyor.

Allah aşkına söyleyin, en uzun sebeple zamanın üstesinden gelen ne kadim kalıntıdır bu! (İbnu't-Tayyib, 2014: 293)

Ayrıca İbnu't-Tayyib, Mısır'ın methine dair söylenen aşağıdaki

beyte özellikle vurgu yapar. Söyleyeninin kim olduğunu belirtmediği beyit şöyledir:

لعمرك ما مصر بمصر إنما * هي الجنة الدنيا لمن يتبصر

Ömrüne yemin olsun ki Mısır sıradan bir şehir değildir. Kuşkusuz o, bilenler için dünyadaki cennettir. (İbnu't-Tayyib, 2014: 524)

Sonuç

Hac seyahatnâmeleri, başta Endülüs ve Kuzey Afrika olmak üzere İslam dünyasının farklı dönem ve coğrafyalarında yaygın bir şekilde görülen bir olgudur. Söz konusu seyahatnâmeler genelde nesir olarak yazılmalarına karşın az da olsa manzum hac seyahatnâmelere de rastlamak mümkündür. Kaldı ki nesir seyahatnâmeler dahi farklı şairlere ait kaside ve beyit örnekleriyle doludur. Bu kaside ve beyitler ilgili eserlere renk vermiş ve aynı zamanda başka yerde bulunamayacak şiirlerin korunmasına da vesile olmuştur.

İlgili hac seyahatnâmeleri arasında İbnu't-Tayyib'in *er-Rihletu'l-Hicâziyye* adlı eseri içerdiği şiirler bakımından büyük önem arz etmektedir. Seyahatnâmede kaside ve beyitlere yer verilmesinin temel amacının ileri sürülen bir fikri veya söylenen bir sözü desteklemek olduğunu tespit ettik. Bunun yanında seyyahın karşılaştığı herhangi bir durumu tespit etmek, duygu ve düşüncelerini o anda ifade etmek için de nesir yerine nazmı tercih ettiği de nadir bir durum olmadığını gördük. Buna göre söz konusu kaside ve beyitler şiirin her türünden olabilmektedir. Bu kaside ve beyitlerin tür ve konuları ağırlıklı olarak şunlardır: Mescid-i Haram, hac, Hz. Peygamber ve nâ't-ı şerif, salavat, hikmet, öğüt, gurbet, sefer, yazı gereçleri, Mısır, Nil, Mekke, Medine, mersiyeler ve manzum mektuplar.

Kaynakça

- el-'Abderî, M. (2007). *er-Rihletu'l-Mağribiyye*. el-Cezâir: Menşûrât Bûneli'l-Buhûs ve'd-Dirâsât.
- el-'Abderî, M. (1999). *Rihletu'l-'Abderî*. Ali, K. (thk), Dimaşk: Dâru Sa'duddîn.
- Acar, A. (2004). İbn Cubeyr Seyahatnamesinde Dinsel Hoşgörü. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17 (2), 128-138.
- el-'Aclûnî, (1988). İsmâ'îl b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Buhturî, E. (1921). *Dîvânu'l-Buhturî*. Mısır: Matba'a Hindiyeye.
- Crachkovski, I. (1963). *Târîhu'l-edebi'l-cuğrâfî*. Haşim, S. (çev.), Kahire: Menşûratu Câmîati'd-Duveli'l-Arabiyye.

- Dilek, K. (2007). İran Seyyahları ve Farsça Seyahatnameler. *Kebikeç*, (24), 211-218.
- Haddâdî, A. (2003). *Rihletu İbn Ruşeyd es-Sebtî dirâse ve tahlil*. Fas: Menşûrâtu Vezâreti'l-Evkâf.
- Ebû Temmâm, H. (1994). *Dîvânu Ebî Temmâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- el-Hamed, M. (2007). *Mevsû'atu'r-rihlâti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arrabe el-mahtûta ve'l-matbû'a mu'cem bibliyografî*. Kahire: Mektebet el-Mevsû'âtu'l-'Amme.
- Hasan, . M. (2013). *er-Rahhâletu'l-Muslimûn fi'l-'usûri'l-vustâ*. Kahire: Muessesetu Hindâvî.
- İbn et-Tayyib, E. M. Ş. (2014). *er-Rihletu'l-Hicâziyye*. Şevbed, N. (thk), Ebuzabi: Dâru's-Suveydî.
- Kandîl, F. (2002). *Edebu'r-rihle fi't-turâsi'l-'Arabî*. Kahire: Mektebetu'd-Dâri'l-'Arabiyye.
- Kurdî, A. İ. (2013). *Edebu'r-rihel fi'l-Mağribi ve'l-Endelus*. Dimaşk: el-Hey'etu'l-'Ammetu's-Sûriyye li'l-Kitâb.
- el-Makkarî, A. (1979). *Ezhâru'r-Riyâd fi ahbâri'l-Kâdî 'iyad. es-Sakkâ*, M. (thk. vd.), ed-Dâru'l-Beydâ': Sundûku İhyâ'i et-Turâsi'l-İslâmî.
- el-Mutenebî, E. (1983). *Dîvânu'l-Metenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut.
- Nassâr, H. (1991). *Edebu'r-rihle*. Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısıriyyetu'l-'Ale-miyye li'n-Neşr.
- eş-Şâfi'î, M. (2005). *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfi'î*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- eş-Şerîf, M. M. (2000). *el-Muhtâr mine'r-rehelâti'l-hicâziyye ilâ Mekke ve'l-Medîbeti'n-Nebeviyye*. Cidde: Dâru'l-Endelusi'l-Hadrâ'.
- el-Vedgîrî, A. (1996). *Şi'ru İbni't-Tayyib eş-Şarkî el-Fâsî*. el-Kunaytira: Matbaat el-Bûkîlî.
- Velîd, Z. (2012). Edebu'r-rahhâleti'l-Cezâiriyyîn ila Mekke ve'l-Medîne: Dirâse vesfiyye tahlîliyye. *Mecelletu'd-dirâsati'l-edebiyye ve'l-luğeviyye*, (1), 149-169.